

In molen de Paauw wordt het wiel opnieuw uitgevonden

Voortgang van de bouw in Nauerna

In Zaans Erfgoed 58 (herfst 2016) 28-29 stond het eerste deel over de herbouw van molen De Paauw aan de Nauernasche Vaart. Intussen is de bouw ondanks winterse omstandigheden gestaag doorgegaan en kreeg het molenslijf, afkomstig van de vroegere molen De Haan uit Benningbroek, een mooie rieten jas, die eind maart gereed is. Tijd om weer eens te kijken hoe het nu met de restauratie staat in een vervolgesprek met molenbouwer Bart Nieuwenhuijs, die met zijn ploeg vakmensen dit kunststukje voor zijn rekening neemt.

door Wikje van Ritbergen

Foto's: Alfons van Schijndel

PLATTINGMOLEN

Bart geeft aan dat De Paauw, als hij weer volgens het oorspronkelijke model is herbouwd, een zgn. plattingmolen is. Voormalig oliemolen De Os en oliemolen De Zoeker zijn ook plattingmolens; vroeger kwamen die veel voor. Bij deze molens staat de stelling niet direct boven het pannendak van de schuur, maar boven een tussenstuk, het oliehuis met een lager gelegen plat dak, de platting. De aanduiding 'platingmolen' is een oude molenterm waar je nu vergeefs naar moet googelen. Als straks de films met een toelichting bij elk gebruikt balkje en schroefje en het rijk geïllustreerde boekje over het totale herbouwproces gereed zijn, zullen naast molensliefhebbers ook nieuwe generaties molenbouwers alles duidelijk kunnen terugvinden en de technieken toepassen bij de molens die zij dan weer restaureren. Bart had dat geluk nog niet en hij merkt op dat hij steeds het wiel opnieuw moet uitvinden. Net als bij de scheepsbouw werd er vroeger weinig schriftelijk vastgelegd; je leerde het vak in de praktijk, generatie op generatie. Door het verdwijnen van het ambacht viel er een kennisgat, dat nu door de hernieuwde aandacht voor deze oudste fabrieken weer wordt gedicht. Daarom is Stichting Zaanse Pakhuizen, de eigenares van schuur en molen, er veel aan gelegen om alles zo authentiek mogelijk te laten restaureren en alleen wanneer het echt niet anders kan, concessies te doen.

OLIEHUIS

Het oliehuis van De Paauw kwam gereed in de zomermaanden van 2016. Het is een replica, aan de hand van de enige heel oude foto die er van de molen en schuur bestaat. Het oorspronkelijke tussenstuk werd gebouwd rond 1850, toen na een rigoureuze verbouwing de capaciteit van de molen werd verdubbeld. Het enkele slagwerk van de oliemolen werd toen een dubbel slagwerk. Dat kon alleen functioneren als de wieken voor meer kracht werden verlengd. De stelling, het bedieningsplatform van de molen, moest toen worden verlaagd, dus moest de schuur worden verbouwd en het tussenstuk van een plat dak worden voorzien. De stelling sloot dan weer aan op deze platting. Overigens was en is zo'n dak niet helemaal plat, want het heeft een lichte bolling voor de afwatering. Het is nu op praktische

gronden bekleed met bitumen, maar oorspronkelijk werden de naden tussen de delen van de platting dichtgemaakt met zogenaamd perfenningwerk, repen geolied zeildoek die werden vastgenageld. Dit werd ook toegepast in de scheepsbouw bij dekken. Een dergelijk dek was wel goed waterdicht, maar niet erg slijtvast als je er geregeld overheen moest lopen.

PREFAB: EEN HEEL OUD PRINCIP

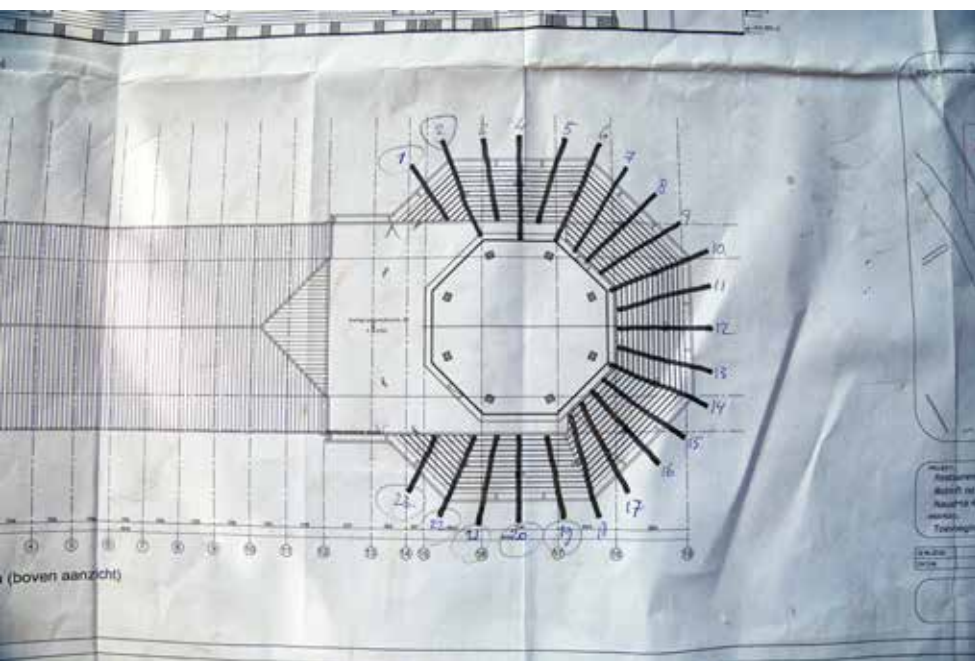
Op de vloer van de werkplaats van de molenmakerij was intussen de stelling uitgestapt. Alle onderdelen werden prefab gezaagd en ter controle aan elkaar gelegd. Later hoefden ze dan alleen nog maar ter plekke in elkaar te worden gezet. Hoewel prefab-bouw heel modern klinkt, werden vroeger de molens altijd al in onderdelen gebouwd en later in elkaar gezet. De stelling is inmiddels rond het molenslijf geplaatst en vanaf dat moment was deze meteen de steiger waarop veilig verder aan de afbouw van de molen kon worden gewerkt.

Een ander zeer essentieel onderdeel van de molen, het boven-tafelement, werd ook in de werkplaats voorbereid. Het is de ingewikkelde constructie waar de kap met daaraan de wieken op draait. Terwijl het lijf van de molen een achtkantige vorm heeft, is de kap zelf aan de onderkant rond. Het boventafelement met hierop de kruivloer en kuip verbindt deze vormen. Aan de buitenkant zit een hogere rand en in de ronding van de kuip komen de houten neuten of klossen waar de kap straks op draait. Het spreekt vanzelf dat deze voortdurend goed vet moeten worden gehouden.

DE KAP EN DE VLOEREN

Ook de kap van de molen werd in de werkplaats vorgebouwd. Omdat deze bestaat uit halvemaa- vormige delen moest hiervoor kromgegroeid hout worden gebruikt. Dat komt uit Denemarken en is sterker omdat het langzaam is gegroeid en het al honderden jaren oud is. Een leuk detail is dat het in de achttiende eeuw nog werd aangeplant door Nederlanders ten behoeve van onze scheepsbouw.

De kap is gereed, kan binnenkort in delen naar de bouwplaats en wordt daar net als het lijf van riet voorzien en dan kan hij in het voorjaar met een grote kraan boven op de molen worden

Een aardig klein schilderijtje, gemaakt aan de hand van de enige historische foto van De Paauw, hangt bij molenbouwer Nieuwenhuijs aan de muur. Het later toegevoegde tussenstuk en het verbouwde dak van de schuur zijn hier goed te zien.

Linksboven: Ook rietdeken is een oud en arbeidsintensief ambacht. Vanaf januari werd door medewerkers van rietdekkersbedrijf Van der Zee uit Oudebildtzijl molen De Paauw van zijn rieten bekleding voorzien. Het ziet er meteen veel beter uit dan toen het zwarte landbouwplastic de molen beschermde.

Tekening van het bovenaanzicht van de schuur (links), het oliehuus met plat dak en de molen met duidelijk aangegeven de constructie van de nieuwe stelling van De Paauw en de aansluiting op de platting.

Het boventafelement van de molen met kruivloer en kuip, bestaande uit vele ronde delen, is bijna gereed en kan naar de bouwlocatie voor plaatsing.

De in de werkplaats voorbereide stelling wordt ter plekke opgebouwd rond de molen.

Bomen die van jongs af aan gedwongen krom groeien leveren bruikbaar hout voor kromme delen van bijvoorbeeld schepen of molens.

Een in de archieven gevonden tekening van de kap van de vroegere molen De Haan bleek een uitkomst voor de reconstructie van het gecompliceerde binnenwerk.

getild. De wieken, van ijzer omdat na 1870 voornamelijk nog ijzeren wieken werden toegepast, zijn ook besteld.

In de hele molen zijn zware grenen vloeren gelegd. De brede planken werden gezaagd en gelegd op zeventiende-eeuwse wijze, omdat inmiddels bleek dat molen De Haan veel ouder was dan aanvankelijk gedacht. Het in het vorige artikel al aangekondigde dendrologische onderzoek wees aan de hand van jaarringen uit dat het gebruikte hout van rond 1790 dateert. In die periode werden planken nog gezaagd zoals de stam was gegroeid, van breed onder naar smal van boven. Dit levert kop- en staartdelen op die om en om worden gelegd, zodat er toch in rechte lijnen kan worden gewerkt.

HISTORISCH ONDERZOEK VORDERT

Doordat Stichting Zaanse Pakhuizen nu weet wanneer de molen ongeveer werd gebouwd, kan men weer verder met wat een serieuze hobby is geworden, het uitpluizen van de geschiedenis

van de molen. Er wordt gespeurd in archieven van onder meer de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het is een zegen dat tegenwoordig alles via internet kan worden ingekeken. Het zou onmogelijk veel tijd kosten om overal persoonlijk achteraan te gaan. Zo is men nu op zoek naar molens die rond 1790 zijn gebouwd en later verplaatst. De Haan werd in 1848 in Benningbroek opnieuw opgebouwd; waar die molen oorspronkelijk vandaan kwam, is niet bekend. Er zijn al een paar mogelijke kandidaten gevonden. In de archieven kwam Bart ook tekeningen tegen van Anton Sipman, dé molenskundige, die begin jaren veertig van de vorige eeuw De Haan op zijn standplaats in Benningbroek had opgemeten. Hiervan heeft de restauratieploeg bij de reconstructies veel voordeel gehad. De oorspronkelijke kap was in de oorlog opgestookt, dus konden ze zich eerst alleen op foto's oriënteren. Die hele geschiedenis van de molen komt straks ook in het te verschijnen boekje over de herbouw.

NIEUWE UITDAGING: HENNEP KLOPPEN

Het vastleggen van de details van de bouw is niet de enige ambachtsgeschiedenis die moest worden beschreven. Als de molen gereed is en het binnenwerk van een hennepklopper erin wordt geplaatst komt er weer een nieuwe uitdaging, want ook hierover is weinig bekend en weinig vastgelegd. En dat ondanks dat er ten behoeve van de zeildoekweverijen in de Zaanstreek een bloeiende hennepproductie was in meerdere molens, met name langs de Nauernasche Vaart, waar ook De Paauw staat. Voor zover bekend heeft alleen professor J. Goudsblom in zijn tienerjaren onderzoek hiernaar gedaan en erover gepubliceerd. De inmiddels hoogbejaarde Goudsblom is onlangs in De Paauw op bezoek geweest en is zeer geïnteresseerd in het hele project. De leden van de stichting en de restauratieploeg voelden zich zeer vereerd en hopen nog veel van hem op te steken. Hennep is een oud product dat weer meer in de belangstelling komt. Het is een inheems plantaardig materiaal, sterk en te vergelijken met het zware katoen waardoor het uiteindelijk werd verdrongen. In de Tweede Wereldoorlog was er weer een opleving, omdat er toen nauwelijks katoen kon worden ingevoerd, maar daarna was het weer over. Van hennep kun je bijvoorbeeld canvas maken, touw en zeildoek. De Stichting zou het erg leuk vinden als deze molen op een gegeven moment het materiaal voor de zeildoekweverij op de Zaanse Schans zou kunnen leveren, het cirkeltje is dan weer rond, net zoals dat vroeger ging in de Zaanstreek. Zeker is wel dat De Paauw een demonstratiemolen blijft die draait met vrijwillige molenaars, want geen molen kan meer concurrerend produceren. Ook zou het mooi zijn als in de schuur dan een werkplaats komt die iets met de productie of het gebruik van hennepproducten te maken heeft. Stichting Zaanse Pakhuizen is daarom nog op zoek naar een huurder die aan de nieuwe invulling van de molen gestalte kan geven. Naar verwachting kan De Paauw in de herfst gaan draaien. Tegen die tijd zullen we graag nog eens aan de interessante nieuwe functie als hennepklopper aandacht besteden.

Met dank aan fotograaf Alfons van Schijndel voor het beschikbaar stellen van zijn foto's. Het restauratieproject is te volgen via www.bartnieuwenhuijs.nl/Paauw_txt.html en otterdvd.nl.